

KÖNYVESPOLC

VITÉZ MIHÁLY ÉBRESZTÉSE
(Csokonai-breviárium)

Szerk.: Papp János. Válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta: Szilágyi Ferenc.
Tankönyvkiadó. Bp. 1970., 151 lap. 2000 pld. 15,50 Ft.

Ez, a Kner Nyomda nemes hagyományainak továbbélését tanúsító bibliofil szépségű kis könyv nagy lépés arra felé, hogy az ismeretlen Csokonai végre a maga igazi valóságában, az őt megillető értékelésben foglalja el helyét közgondolkodásunkban.

A magyar (s talán az európai) felvilágosodás legnagyobb poétájáról meggyőzően írja a vállalt feladathoz méltó választékosságú bevezető: „Nincs talán mégegy olyan írónk, akit ennyire félreismert volna kora és utóköra. A farsangokra, névnapokra járó kóbor kedvű örök diák, a tréfás kedvű anekdotahős hamis képe szinte teljesen eltakarta a közönség elől igazi arcát, az egész nemzet haladását szívén hordozó művelődéspolitikust, nevelőt, gondolkodót.”

A kis breviárium értő módon összeállított 10 fejezete meggyőzően illusztrálja ennek a tételnek az igazságát. A próza- és vers-szemelvények kettős felfedezéssel szolgálnak a Csokonait nem eléggé ismerő olvasónak. Az első megjelentetés a másfél századdal előzettszülött versek mez nem fakult elevensége és formai feilettsége. a magyar költészetben új csapást vágó „maisága”. Nem csoda, ha a nagy újító, de egyúttal nagy tovább éltető, Ady, a reformátorok és a kuruc költészet hagyományára mellett éppen Csokonaihoz nyúlt vissza. „Örök ó s új hunn poétaság”-nak nevezi Ady a kis könyvnek is címet adó versében Csokonai költészetét. Csokonai valóban híd a régi magyar irodalom győ-

keres magyarsága, s a nyelvújítást szükségessé tevő, a felvilágosodott európaiságot utolérni kívánó törekvések között. Költészete és prózája kimeríthetetlen forrás nemcsak minden kor magyar költőinek, hanem minden rendű és rangú pennaforogatónak is állandó nyelvművelő iskola. Ilyen értelemben ráillik, amit egyik, Széchenyi Ferenchez írt levelében általánosságban olvashatunk. „... A poézist igazság szerént nemcsak azoknak kellene tanulni, akik jövődében versírói koszorúra vágyakoznak... hanem mindazoknak, valakik a szép stílusnak, csinos gondolkodásnak, érdekenyítő előadásnak jövődében vagy a könyvírásban vagy az élőbeszédben hasznát akarják venni.” (80.)

Éppen ez a könyv másik nagy megjelentése, hogy nemcsak Csokonainak a köztudatban nem élő, gazdag szellemi világát tárta fel, hanem azzal egyúttal a felvilágosodás korának egész gondolatrendszerét.

A Csokonaitól vett fejezeteknek képet adnak ennek a gondolatrendszernek változatosságáról és tartalmáról, s már önmagukban is igazolják, hogy Csokonai mennyire nem csak a „egyébként pompás” „Csikóbőrös kulacs” és a „Tihanynak riadó leánya” költője, vagy pedig a Petőfi által is megörökített „csapot, papot felejtő” anekdotahős. Eppen ezért érdemes idéznünk ezeket a beszédes Csokonai és a felvilágosodás eszmévilágáról, s könyvecskénk felépítéséről egyszerre képet adó címetek:

- I. Változó országok, emberek, esztendők!!!
- II. Már Európában csak mi vagyunk hátra
- III. Nemzeti tűz! Te magyar lélek!
Haza tiszta szerelme?
- IV. Magyar nyelv, édes nemzetemnek nyelve!
- VIII. ... ő jöltevé poézis!
- V. Az arany békesség...
- VI. Oh felséges virtus
- VII. A hatalmas szerelem
- IX. Lenni? vagy nem lenni?
— kérdések kérdése
- X. Ami magamat illet...

Úgy érezzük, kedvet csinálunk az olvasáshoz, ha még időzünk néhány mondatot a kötetet összeállító *Szilágyi Ferenc*, fentebb már medicsért, veretes fogalmazású előszavából és kommentárjából.

„A terjedelem korlátai miatt nem mutathattuk be kellő súllyal a tudóst sem, hiszen tudományáganként kellett volna foglalkoznunk a botanikussal, a magyar történelem bűvárával, a földrajz, a néprajz lelkes kutatójával.” (Az előszóból, 9. lap) S ehhez egy *Csokonai* idézet: „A statisztika, história, utazások, politikai és geográfia, a természeti históriával együtt 4 esztendőktől fogva egyedül való foglalatosságom.”¹

A kommentárokból: „*Csokonai* egyike filozófiailag is legműveltebb költőinknek, igazi „poeta doctus”, aki a felvilágosodás légkörében újjászületett természettudományoknak minden eredményét magába szívta, költészetébe olvasztotta.” (131.) — „A „plánum nélküli”, tervtelen, céltalan vándorpoéta hírébe hozott költő a legmerészebb, legszebb magyar művelődéspolitikai s

társadalmi eszményt hordozta szívében.” (133.) — „A nagy olvasó, az ázsiai irodalmak tudós bűvára korántsem korlátozta a nemzet csinosodását, pallérozását a műveltségre: az egész társadalom gyökeres megújítására gondolt.” (133.) — „Az egész világot érezte hazájának, nemzetének az egész emberi nemzetet vallotta.” „... munkás, építő hazafiság volt az övé.” (135.) — „A nemzet kulturális és gazdasági fölemelésén serénykedett; a nemzeti jelleget védte: népdalokat, tájszavakat, népszokásokat gyűjtött...” (135.) — „A nyelvújítás nagy harcában az újtók mellé állt: a nyelv „természete mentében” akart újítani... végigbúvárolta a régi magyar nyelvet, tájszókát gyűjtött *Márton József* szótára számára.” (136.) „A költészet *Csokonai* számára az emberiség legősbibb anyanyelve volt: eszköz, lépcső a magasabb tudományok felé. Ő is a költészetet akarta kezdeni nemzete pallérozását.” (139.) — „Egy olyan korban, amely nem halotta meg szavát, bűvös köpenye volt a poézis: beléburkolózva állhatta a sorseréseit, s a jövendőbe lophatta át magát s szelleme kinceit.” (139.) — „... maga korában véres, igazságtalan háborúk dúltak. Reményét a XX. és a XXI. századba vetette — „midőn az ember emberebb lesz”. (143.) — „... erkölcsi komolyság, hazáért, népéért s az emberiségért aggódó felelősség volt életének, mindennapjainak meghatározója. ... nemcsak, hogy könnyelmű lélek nem lakott benne, hanem fölfedezük lényének eredendő nyájasága, született derűje mögött a heroszi, hősi lelket is, amelyet a mostoha körülmények kovácsoltak ki benne. Meglátjuk kevésbé ismert, tragikus arcát is: a sorssal szembeszegülő nagy lelket. (144.) — „... a tiszta és vétek

¹ Lásd bővebben: *Morvay Péter*: A magyar néprajztudomány úttörői II. *Csokonai Vitéz Mibály*. A Néprajzi Múzeum Adattárának Értesítője 1955. 1—2. sz. 45—51. lap.

nélkül való szerelem édes jótéményeit" kereste az emberi kapcsolatokban, a szerelemben, Lillája iránt érzett vonzódásában is" (145.) — „Végigbúvárolta a népek hiedelemvilágát, fürkésző aggyal végigkalandozta a népek vallásait — az emberi lélek költészetét, a kultúra tiszteletreméltó alkotását látva mindenben. Ő maga a tudományhoz csatlakozott..." (145.) ... műveiben ott áll előttünk: a Természet fia, Rousseau embere, a közhasznú hazafi, a nádasházba szorult „cosmopolita" ... A nemzet mindenese: ez a tervekttől feszülő, iátszó, iátékos lángelme, ez az óriási elsikkadt, de minden nagyot akaró korszakban nyugtalanítóan s vádlón feltámadó lehetőség, akihez csak úgy leszünk hívek, méltók, ha egyszer valóra váltjuk mindazt, amit hazáról, emberiségéről, műveltségéről, magyarságról megálmodott." (146.)

Duplex libelli dos est. — idézhetnénk *Phaedrus*-nak, *Aesopus* meséihez írt előszava első mondatát. De azt is írhattuk volna, hogy *triplex libelli*, mert a könyvecskének nemcsak kettős, hanem hármas rendeltetése lehet. Az ismeretlen *Csokonai* bemutatása és a

honismeretben való úttörő szerepére irányuló figyelem-felkeltés mellett, e kis könyv — harmadjára — egy, a tanár és tanítvány összefogásából származó, tiszteletreméltó hagyomány folytatásának becses dokumentuma: A békecsabai Rózsa Ferenc Gimnázium és Szakközépiskola nyomdász tagozatának diákjai (vezetőtanáruk, *Papp János*;) e pompás kis könyv létrehozásával méltó továbbvivői a *Vajtbó László* által kezdeményezett „Magyar Irodalmi Ritkások" sorozatnak. Úgy érezzük, hogy ez a kis könyv nagyrabecsült elődeinél szélesebb körben fog hatni, s minden eddiginél többet tehet „Vitéz Mihály ébresztésé"-ben. (Különösen, ha új kiadás is hamarosan látható lesz a könyvesboltok kirakataiban. Ne feledjük, *Csokonai*-év van!) Kívánjuk és reméljük, hogy a Kner Nyomda és az iskola vezetőségének megértő támogatása új, követésre méltó iskolai hagyományt alakítanak ki: hogy megvalósuljon az előszó végén stílusosan idézett *Csokonai*-óva: „Adják az egek, hogy egész nyaláb remekek homályosítsák meg minél előbb ezt a csekély próbatételünket."

Morvay Péter

PETŐFI AZ ISKOLÁBAN

Szerkesztette *Hegedűs András* és *Miklósvári Sándor*. Szeged, 1972. Szegedi Nyomda. 153 lap.

A Szegedi Tanárképző Főiskola nemcsak az iskoláknak tett jó szolgálatot, amikor módszertani sorozatában kiadta ezt a szép kiállítású könyvet, hanem segítséget adott vele a honismereti mozgalomnak is. (Nyilván az örök bajcsináló, a „szedőszekrény ördöge" a hibás benne, hogy seholsem szerepel sem a kiadó, sem a sorozat címe, vagy pl.

hogy a 69—70. lapon megcserélődött két kép.)

Hegedűs András bevezető tanulmánya (Petőfi „élő halhatatlansága") ragyogóan megrajzolt, mind a múlt tényeinek, mind a ma igényeinek megfelelő, gondolkodásra kényszerítő írás: nagy segítség akár az ünnepek előadóinak, akár a kisebb közösségek vitavezetőinek. Ugyanezt mondhatjuk el *Keszt-belyi György* cikkéről is (Petőfi tanítása és az újabb kutatások), mely kitér a helytörténeti kutatásokra is. Ez alap-

zás után öt módszertani tanulmány mutatja be a szövegillusztrációs lehetőségeket, a felhasználható zenei alkotásokat, képzőművészeti illusztrációkat, a szakköri munkát és az irodalmi kirándulást. Külön értéke a kötetnek a három záró tanulmány: *Balla László*, *Csanda Sándor* és *Dávid András* mutatja be, hogyan tanítják Petőfit az ukránjai, a szlovákiai, illetve a jugoszláviai magyar iskolákban. Nemcsak azért jelentősek ezek az írások, mert bemutatják:

hogyan lehet igazi eszményképet állítani a fiatalság elé, s nemcsak mert gondolkodásra és követésre készítetik hazai — iskolai és iskolán kívüli — nevelőinket, hanem mert remek dokumentumai, példamutató leírásai az internationalista nevelésnek is.

A honismereti mozgalom aktívainak érdemes belevájniuk magukat ebbe a kötetbe, mert sok kincset bányászhatnak ki belőle a maguk munkájához.

N. J.

KÉT KÖNYV AZ ÉN KÖNYVESPOLCOMRÓL

Örömmel olvastam a *Honismereti Híradó* szerkesztői koncepciójában, hogy lesz egy „*Könyvespolc*” rovatunk. S kezdem egymás mellé rakni azokat a honismereti-helytörténeti kiadványokat, amelyek az 1971-es termés töredéké-ként eljutottak hozzám. Töredékként, mert, sajnos, nincs talán senkinek sem teljes áttekintése. De mikor így is a harmadik polcot raktam már tele, lettem arról a szándékomról, hogy áttekintést adjak róluk, hiszen a rovatba még bibliográfiai leírásuk is nehezen fért volna el. Ezért tallózni kezdem köztük. Kiválogattam egy csomó érett kalászt úgy, hogy különböző típusú publikációkat szedtem össze, s az volt a tervem, hogy ezeket — elsősorban módszertani szempontból — ismertetem. De így is nem egy maréknyi, hanem egy ölnyi gyűlt össze. Maradtam tehát az elsőnek kiválasztott két kalásznál: ezeket kísérem meg a következőkben bemutatni.

I.

HELYTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK ÉS KRÓNIKÁK A FELSZABADULT MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETÉBŐL. Szerkesztette, sajtó alá rendezte, az összekötő szöveget és a bevezető tanulmányt írta *Glatz Ferenc*. Bp. 1971., (Hazafias Népfront Országos Tanácsa — Országos Népművelési Tanács — Zrínyi nyomda.) 306 p. 1 20 cm. A példányszám nincs feltüntetve.

A szép kiállítású, ingyenesen terjesztett kötet, mint a címlapon olvashatjuk, „Szemelvények a Hazafias Népfront Országos Tanácsa és az Országos Népművelési Tanács által meghirdetett Országos Felszabadulási Pályázat dolgozataiból.” Ez a tény felment az alól, hogy az egyes szemelvényeket elemezzem: a szerkesztő kiváló szakemberek által elbírált és értékelt írásokból válogatott. Egészen más szem-

¹ A p. könyvészeti, nyomdai rövidítés, a *pagina* szó (jelentése lapszám) első betűje. Mi a *Honismereti Híradó*ban a terjedelem jelölésére általában a *lap* (rövidítve *l.*) szót használjuk a német *Seite* szó szolgai fordításaként újabban elterjedt *oldal* szó helyett. (*Szerk.*)

pont vezet, amikor ismertetem és értékelem a kiadványt.

Talán mehökkentően hangzik, ami mondok. Ezt a kötetet tartom ugyanis az egyik legjobb tankönyvnek, ami az utóbbi években a kezembe került. Tudom, hogy állításomat igazolnom kell, s megmagyarázása lehet egyben az ismertetés is.

Erdei Ferenc Előszava magában is olyan tanítás, amelyet a mozgalom minden résztvevőjének a szívébe kell vésnie, nemcsak azért, mert igaz és kristálytiszt, hanem azért is, mert nagy tanítónk utolsó szava. Csak két dolgot emelek ki belőle, hiszen az egészet el kell olvasni. Az egyik: a honismeret nem felső határozatból, utasításra született hanem egyes emberek szülőföld-szeretéből, s fokozatosan, egyre szélesedő összefogással vált mozgalommá. A — ki nem mondott — tanulság: *vi-gyázzunk a mozgalom-jellegre, ne tűrjük, hogy bárhol, bárki megfosztassa lenyűgölésétől, őszinteségétől, útkereső törekvéseitől, egy szóval: alkotó erejétől.* A másik: a polgárjogot kivivő — az egyetemes hazafiságba torkolló — lokálpatriotizmustól már csak „egy lépés volt a szocialista hazafiság”. Ehhez az egy lépéshez azonban az kellett, hogy elismertté váljék a szocialista hazafiság kategóriája, s mind biztosságo-sabb — és az új nemzedékek nevelésében megismétlődő — megtételéhez *a párt-, az állami- és társadalmi szervek* ennél több segítséget, *elvi irányítást adjanak.*

Magá a „tankönyv” két részből áll. Az elsőben (7—26. p.) *Glatz Ferenc, Legújabbkori történetírásunk néhány kérdése és a „helytörténeti” kutatás* címmel — a pályaművekből kiindulva — elméleti és módszertani kérdéseket fejtet. A második részben (29—277. p.) a gyakorlatban mutatja be: hogyan kell megszerkeszteni egy ilyen tanulmánykötetet.

Legelőször arra mutat rá, hogy a honismereti-helytörténeti kutatás-feldolgozás milyen jelentős *forrásbázis* történetírásunk számára: segíti történel-

münk alaposabb és pontosabb megismerését, a szélesebb körű általánosítást. A másfél száz pályaműből vett példák-kal mutatja be: mennyi új vagy alaposabban feltárt részlet került elő a pályázók forrásfeltáró munkája nyomán, s milyen nagy ezek jelentősége. *„A magunk részéről — mondja — elképzelhetőnek tartanánk azt is, hogy épp legújabbkori történetünk forrásbázisát szélesítendő, a következőkben helytörténeti, honismereti pályázatok kiírásakor felbivjük a helyi történet kutatóinak figyelmét a forrásközlések készítésére.”* (9. p.) Kiemelten idézem e közbevetett mondatot, mert nagyon hasznos volna, ha megszívelnék a pályázatok kiírói, a megbízások kiadói, de elsősorban a helytörténet munkásai.

Megszívelendő az a pont is, amelyben a „mindennapi élet” feltérásának szükségességét és fontosságát fejtegeti. Nagyobb társadalmi változások, forradalmak idején — mondja — „a dolgozó osztályok egész életformájában lassúbb vagy gyorsabb átalakulás megy végbe.” Ezt legjobban a munkában, a hétköznapiakon, a környezettel kialakított kapcsolatban lehet tetten érni. De ezt a változást — amely az ország különböző részeiben, a különböző fejlettségű csoportokban, környezetben stb. különböző módon megy végbe —, csak azok tudják megfigyelni, leírni és így köztudottá és a kutatásban felhasználhatóvá tenni, akik közelről, aprólékosan ismerik az adott helyet, az ott élő embereket, s meg is tudják szólaltatni őket. „Azon mély emberi érzésekről, a társadalmi-politikai változásokkal járó társadalomszociológiai jelenségekről is számot adnak ezek az írások, amelyek a merev tematikájú, ismert módszerű statisztikákkal, központi határozatokra hivatkozással felszerelt legújabbkori tanulmányainkból rendre kimaradtak.” E kutatások fel tudják tárni az egyes helyek eltérő fejlődése, múltja stb. miatt adódó különbségeket, s ez szükséges ahhoz, hogy az egészről alkotott, szín-

terítélt kép teljesebb és igazabb legyen. De „Csak azok a kutatások adhatnak általánosításra, értékelésre alapot, amelyek vállalkoznak arra, hogy a társadalmi jelenségeket a maguk sok oldalú meghatározottságában, ha kell, egycélűségben vizsgálják meg...”

A „Tematika és feldolgozás” c. pontban elemzi a pályaművek tematikai megoszlását, és rámutat a „fehér foltok”-ra. Ebből kiindulva nemcsak felhívja a figyelmet a munkás- és munkásmozgalmi témákra, az ipartörténeti kutatásokra, hanem témajavaslatokat is ad. Elemzi a feldolgozás módját különve a tanulmányokat és a krónikákat, visszaemlékezéseket. Elsősorban az utóbbi csoportnál ad nagyon megszívlelendő módszertani útmutatásokat is.

Végül kifejti azokat az elvi elgondolásokat, amelyek szerint a tanulmányrészleteket egybeszerkesztette. Ez is módszertani tanítás, és az olvasó az elvek következetes és jó végrehajtását a „Tanulmányok” c. részben nyomon kísérheti.

A Függelékben a szerkesztő közli a pályázati felhívást, a tájékoztatót és a pályaművek teljes jegyzékét. Nemcsak a megérdemelt megbecsülést adja meg ezzel azoknak, akik olyan sok munkát szerteltek a pályaművek megírásának, hanem segítséget nyújt az egyes szerzőknek (közli lektoraik nevét: konzultálhatnak velük), minden jövőbeli kutatóknak (áttekintést ad a témák sokféleségéről, megmutatja, ki foglalkozott — eredményesen — egy bizonyos témával).

Nem „direkt módszerrel” dolgozó tankönyv ez a kötet. De azt hiszem, s aki forgatja, gondosan olvassa, maga is meggyőződik erről — ez a legalkalmasabb módja a tanításnak, a szemlélet alakításának: konkrét példákön és saját példamutatásunkkal bemutatni és igazolni az alapelvek, az elméleti elgondolások helyességét.

II.

BUDAPEST HELYTÖRTÉNETI KÉZIKÖNYVE. Szerk. Gerelyes Ede.

Bp., 1971. Hazafias Népfőnt Budapesti Bizottsága — Fővárosi Népművelési Tanács. (Statistikai Kiadó Vállalat, Nyomdaüzem.) 179. p. 20 cm. A példányszám nincs feltüntetve. 28.— Ft.

Nagy örömmel vettem kézbe a tetszetős kiállítású kiadványt, hiszen évek óta egyre sürgetőbben jelentkező igény kielégítését ígéri. Érdeklődésemet még csak fokozta, hogy a megjelenéssel szinte egyidőben bocsátotta vitára a Könyvtártudományi és Módszertani Központ a tervezetét a „Helytörténeti kutatás kézikönyve” c. kiadványához.

Itt még csak terveznek, vitatkoznak, — ott már kész anyagot „tesznek le az asztalra”. Ez feltétlenül az utóbbi nagyobb értékelésére hangolhat. Hiszen: „Kétszer ad, ki gyorsan ad”, s ezt értékelni kell. Ugyanakkor azonban azt is meg kell nézni: mit ad gyorsan. Ebből önkéntelenül következik, hogy összehasonlítsam: mit akar adni az egyik, s mit ad a másik. (Az összehasonlításnál a következőkben a KMK és a BP megjelölést használom.) Ezért nem az egyes tanulmányokkal foglalkozom (dilettantizmus lenne sorra bírálni az egyes részterületekről szóló, kiváló szakemberek által írt és lektorált fejezeteket), hanem inkább azt mondom el, hogy én — tapogatózó helytörténeti kutató — mit várnék és mit kaptam e kötetből, mint egésztől.

A kiadvány is, a terv is a „kézikönyv” címet választotta, s ezzel megszabta a jelleget. („A tudományos kézikönyvek egy-egy tudományág összefoglaló bemutatásai... A kézikönyvek a monográfiák alapján készülnek, ezekben összegezik, amit a részkutatások szerkesztéséig elértek”. — mondja a Sallay—Sebestény-féle könyvtárosi kézikönyv.) De míg a KMK nemcsak címnek, hanem az egész szerkesztésre, a résztanulmányok tartalmára stb. kötelezően megtartandónak tekintette az elnevezést, a BP nagyon messze áll attól, hogy minden szükséges dolgot összegező összefoglalást adjon. (A KMK tervéből: „A kiadvány jellege: beve-

zető a helytörténeti kutatás módszer-
tanába és tájékoztató adattár az intéz-
ményi és irodalmi forrásokról".)

Nem feladatomban, s nem is lehetek
benne illetékes, hogy felsoroljam: mi
minden hiányzik a „kézikönyv”-ből.
Biztos vagyok benne, hogy ezt a szer-
kesztője is tudja, s az is valószínű,
hogy az eredeti tervben több, most
hiányolható anyag szerepelt. Nagy De-
zső írásában olvashatjuk: „Tárgyi anya-
gok gyűjtéséről itt külön nem szóln-
unk, erről a témáról könyvünkben ön-
álló tanulmány található.” (153. p.)
Ilyen tanulmány nincs a kötetben, s a
szerkesztő elfelejtette kihúzni ezt az
árulkodó bekezdést.

Amikor eldől, hogy kézikönyvet ad-
nak ki (és ennek jellegét esetleg szor-
osabban is meghatározzák), azt is
meg kell nézni: hogy kiknek szánják.
(KMK: „Elsősorban nem szaktörténé-
szeknek, múzeumok tudományos mun-
katársainak, hanem a helyi kutatásban
részét venni kívánó, színvonalas mun-
kára törekvő helyi kutatóknak (értel-
miségieknek, szakkörök tagjainak, is-
kolai történelemtanároknak stb).” Ez a
BP-ből nem derül ki, bár Hantos János
nagyon átgondolt Előszavából arra le-
het következtetni, hogy az „amatőr”
kutatóknak, íróknak. A gyakorlatban
— a szövegben — viszont az történik,
hogy a szerzők egy része „a mozgalom-
hoz véletlenül kapcsolódó passzív be-
fogadó típus”-sal többet törődik, mint
„az aktív érdeklődő, sőt csekélyvő tí-
pus”-sal, aki pedig a „mozgalom él-
tetője” (az idézetek Hantos János Elő-
szavából). Ez különösen áll *Köszegi
Frigyes és Kaba Melinda* tanulmányára,
akik nem is Budapest őskorából és ró-
mai koráról adnak tájékoztatást, ha-
nem csupán a múzeumokban most lát-
ható vagy a felszínen található em'lekei-
ről. Amit elmondanak, jó, de nem lá-
tom, hogy miért kell szerepelniük egy
ilyen kézikönyvben. Igaz ugyan a meg-
állapításuk, hogy nincs megfelelő tu-
dományos igényű ismeretterjesztő kiad-
vány e korokról, de ezeket nem lehet

egy 16 ives kötet egy szűkreszabott fe-
jezetével pótolni, s kár elvenni velük
más, itt szükségesebb és hasznosabb té-
máktól a terjedelme. Ahogy korban
előre haladunk, úgy javul az arány
(ez ebből is következik, hogy az
„amatőr” helytörténészek területe el-
sősorban az új és a legújabb kor), és
azok a szerzők, akik a nemcsak a ma-
guk területének szakemberei, hanem a
mozgalommal is szoros, közvetlen kap-
csolatban állnak, jót (*L. Nagy Zsu-
zsa, Újlaki Péter*) vagy egészen kiváló
Vörös Károly) adnak ebből a szem-
pontból is. Persze, jobb lett volna, ha
nem nekik, illetve nem e kézikönyv-
ben kellett volna átfutniuk Budapest
történetén, hanem hivatkoznának egy
Budapest-történetre, és jobban elmé-
lyedhetnének a módszertani kérdések-
ben.

A kötet második fele (89—178. p.) a
gyakorlat kérdéseivel foglalkozik, s ez
lenne a „tiszta” módszertani anyag.
Meghökentő azonban már maga az
anyagréz címé: „A honismeret, hely-
történet, helyismeret gyakorlati kérdé-
sei”. Ez ellentmond a kötet címének.
Igaz, hogy itt is szükség van a három
fogalom meghatározására, helyük, fel-
adataik megjelölésére, — s erre *Töl-
tési Imre* kísérletet is tesz —, de e
tisztázás után egy kézikönyvben tiszta
profil kell kialakítani, s egy helytör-
tényi kézikönyvben a helytörténet gy-
akorlati kérdéseivel kell foglalkozni.

De ezt a kötet nem teszi meg. Sőt:
szükséges és hasznos témákat sem min-
dig úgy dolgoz ki, ahogy itt kellene.
Mert pl., szükséges-e itt, hogy *Móra
Gábor* a neki szánt hétlapos terjedé-
lemből négyet a műemlékvédelem múlt-
jára, kettőt a barokk szobrokra hasz-
náljon el. (Szép, értékes írás, de itt
minek?) Vagy hogy *Nagy Dezső* bő-
beszédűen írja le az („d. A főváros
népének foglalkozásai”, 146 p.), amit a
Honismereti Útmutató 7. füzetében el-
mondott, jobban és teljesebben. Éhenhá-
lásra sok, jóllakásra kevés az, amit *Marót
Miklós* ad „A főváros tudományos in-

réményei és az öntevékeny helytörténeti kutatás" címen (117—132. p.), különösen ha összevetjük a Honismereti Útmutató most megjelent 12. számában közölt két, hasonló célú és tartalmú tanulmánnyal (*Közésk Máté: A honismeret és könyvtáraink — Vörös Károly: A honismeret és a levéltárak*).

Nem folytatom tovább: engem is köt a terjedelem. De szükségesnek tartom, hogy még néhány hibára felhívjam a figyelmet.

Az egyes tanulmányokat az egységes szerkesztői cél és elv alapján meg kellett volna búzni. Nem értem: pl. egy kézikönyvben miért kell részletezni, ki találta fel a központi fűtést, milyen volt a hypocautum (20. p.).

Meg kellett volna nézni a szerzők egyes állításait: helytállóak-e, nem okoznak-e valami eszmei zavart is. Egy vitatható példa: *Közésk Frigyes* a régészeti „kulturá”-t említve ezt mondja: „A kultúra megjelölés ebben az esetben nem azonos a ma használatos fogalommal. A régészeti kultúra sokkal többet jelent ennél; (az én kiemelésem!) valamely népcsoport használati tárgyainak összességét, művészetét, vallását, települési, temetkezési szokásait stb.; általában minden olyan megnyilvánulását, amelyre vonatkozóan az utókor adatokat szerezhet.” (12. p.)

Nagyon sok a sajtóhiba! Ez akkor is bosszantó, ha az olvasó azért helyesen tudja elolvasni. De zavart is kelt, ha olyanok a hibák, mint amilyenekkel a 137. lapon sorozatban találkoztunk. Ime: *Berzsenyi* szobrát nem 1960-ban, hanem 1860-ban állították fel (de nem is ez az első „pestbudai emlékszobor”, hiszen két évvel korábban állították fel a Nemzeti Színház előtt *Célkúti Züllíchné Katona József* szobrát). De ez még hagyján a következő — egyetlen, háromsoros bekezdésben található — hibák mellett. *Hörger Antal* neve (József Attila verséből nemcsak a nyelvészet iránt érdeklődők ismerik) pontosan — sőt: kétpontosan — *Hörger Antal*; *Carle* Adami-t Carlo-nak hív-

ták, s bár lehet, hogy volt egy *Boba* Károly nevű szobrász, csak én nem tudok róla, nagy a gyanúm, hogy *Bebo* Károlyról (1712. K.—1779.) van szó.

Összefoglalva véleményemet: a könyv nem kézikönyv. Egy sor — különböző szintű és irányultságú — tanulmány egybefűzése, ahol az első részt még összefogja a kronológiai sorrend, s a másodikikat összefoghatná a témakör, amit azonban elfelejtettek körülhatárolni. Nem teljes: sok minden hiányzik belőle, aminek egy ilyen kézikönyvben ott lett volna a helye. Menyire ide kíváncszott volna egy olyan, módszertani szempontból megszerkesztett tanulmány, amelyet — más elki-tűzéstől vezettetve — *Glatz Ferenc* írt meg a fentebb ismertetett kötetben. Mellékelni lehetett volna hozzá olyan tudnivalókat — rövidítve — mint a levéltári törvény vagy a hivatkozási szabvány.

Lehet, hogy túl kemény és keserű ez az értékelés. De talán éppen azért sikerült így, mert elkészerítő számomra, ha olyan könyvet olvasok, amelyben egészen kiváló tanulmányok vannak, s a kevésbé sikerült, de így is jó tanulmányokban nagyon hasznos, használható részek, s az egész mégsem felel meg a célnak. Az olvasók kapnak a kézikönyvön, mert útmutatást várnak tőle, s családva teszik le, — tegyük hozzá: érdemtelenül, mert ha nem is felhasználható tiszta arany, azért olyan érc, amiben igen sok arany is van, de ezt az olvasónak kell az apró, szétszórt erekből kibányászni, kiolvasztania. Tudom, hogy sürgős volt a könyv kiadása, s nemcsak a sürgető igény miatt, hanem valószínűleg azért is, mert adott határidőre van a kiadásra pénzeret. De el kell már egyszer jutnunk odáig, hogy mind a szerkesztők-tervezők, mind a kiadás költségeit vállaló szervek tudomásul vegyék azt az — azt hiszem, *Voltaire-től* származó — mondást: „Az idő bosszút áll azokon a dolgokon, amelyek nélküle készültek el.” Ki tudja: mikor lesz kerete újra a költségeket

vállaló szervezeteknek, hogy újra ilyen nagy áldozatot hozzanak.

Mit tehetünk tehát? Olvassuk ezt a kötetet, és igyekszünk belőle összegyűjteni mindazt a jót és hasznosat, ami benne elszórtan, szerencsés esetben

egy-egy tanulmányba összefoglaltan van. Es még nagyobb várakozással tekintünk a KMK tervezett kiadványának megszületése elé.

Novák József

ERDEI FERENC: VÁROS ÉS VIDÉKE

Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1971. 445 lap. 8800 pld. 37 Ft.

1910–1971

A *Magyarország felfedezése* címmel immár másodszer meginduló, és az elsőnél nem csekélyebb értéket ígérő szellemi vállalkozás Erdi Ferenc munkája révén kiemelkedő jelentőségű kötettel gyarapodott.

Kérdések és jelek. Ezt a bevezető címet írta Erdi Ferenc élete

utolsó nagy műve elé, és e két szó tulajdonképpen mottó is lehetne, olyan hűen fejezi ki a könyv műfaját és szemléletét. Az idővel, térrel, de méginkább a gondolatok íves boltozatával összefogott hatalmas anyagot méltán tekinthetjük Erdi Ferenc szellemi végrendeletének, hiszen nincs mai életünknek szinte egyetlen olyan lényeges jelensége, amely valamilyen formában ne kapott volna helyet ebben a könyvben.

Szűkebb értelemben véve Szegedről és a gazdasági, szellemi vonzáskörébe tartozó vidékről szólna ez a könyv, de a vizsgált jelenségek és a fölismert törvényszerűségek érvényességükben messze túlmutatnak ezeken a szerző által sem túl szigorúan értelmezett földrajzi kereteken. „Kétszeres izgalom vár tehát arra — írja Erdi —, aki belemerül egy-egy adott terület történeti valóságába. Érzékelheti a konkrét egyedi jelenségek különleges ízeit, és izgalmasan érdekes kombinációit; ugyanakkor mindezek mögött általánosságban ható törvényszerűségek érvényesülését foghatja fel.” Ezek a gondolatok mintha közvetlenül a bonismeret különböző szakterületein munkálkodó, annak érdekeiben és szépségeiben elmerülő, fűrkésző elmékhez szólnának, megcsillantva előttük a munka és az eredmény különleges szellemi örömeit.

Erdi nem leltárt készített: könyvében nem az érintett helységek katalógus-

szzerű számbavételéről és bemutatásáról van szó — bár a vizsgált települések múltjáról, népéről, gazdasági és társadalmi helyzetéről is igen sokat megtudunk munkájából. A legtöbbször mégis úgy tűnik, hogy a városok és falvak csak alkalmat szolgáltatnak arra, hogy gazdasági és társadalmi életünk valamely éppen azon a helyen különös jellegzetességgel megnyilvánuló jelenségéről, problémájáról a szerző kifejthesse véleményét. Milyen főbb érdeklődési körök szerint rendeződik *Erdei* véleménye és mondanivalója? Négy, különösen lényegeset tudunk kiemelni, minden fontossági sorrend nélkül. Valamilyen szempontból mindegyik kapcsolódik a honismereti munkához, hozzásegít a helyes szemlélet kialakításához.

1. Az *urbanizáció* és ennek minden vonatkozása kiemelkedő jelentőséget kap a könyvben. Az urbanizációt azonban itt nem a közfelfogásban általánosan megszokott módon, a városiasodás jelenségeire leszűkítve kell értelmeznünk. *Erdei Ferenc* ugyanis nem úgy akarja fejleszteni a falusi településeket, hogy várossá teszi őket, hanem úgy, hogy a valóban korszerű falvak kialakítása felé vezető utakat keresi. Ennél a témánál különösen alkotó módon érvényesül *Erdei Ferenc* történeti szemlélete. „A feladat — írja —, a mezőváros történeti alapjaira építeni fel a város jövő képét, nem pedig valami kigondolt sablont ráerőltetni a városra.”

2. Sokat és sokoldalúan foglalkozik a könyv a közigazgatási szervezet tartalmi kérdéseivel. *Erdei* érezhető és érthető módon aggódik a vidéki települések önálló, sajátos arculatának elmosódása miatt; ez ugyanis — a túlzottan centralizált gazdasági, közigazgatási és szellemi irányítás miatt — már régóta tartó és jelenlegi mértékben igen sok problémát előidéz, sőt előrevetítő folyamat. A kérdés súlyának teljes tudatában, töprengve keresi a

jelenlegi helyzetben legjobbnak tűnő megoldást, és végül is úgy foglal állást, hogy a városok és községek önkormányzatának „messzemenő érvényesítése lehetséges és kívánatos”, mert a jelenlegi járási és megyei szintű szervezet „vajmi kevés önkormányzati önállóságot hagy meg a községeknek.”

3. Rendkívüli érdeklődéssel vizsgálja *Erdei Ferenc* a városi és a falusi lakosság életformájában, szemléletében, tudatvilágában lezajló változásokat. Talán itt adja a legtöbb, legkövetlenebbül hasznosítható gondolatokat a helytörténet művelői számára, hiszen ezeket a rendkívüli bonyolult, adott hagyományokban gyökerező és adott körülményekhez tapadó jelenségeket csak ebben a bomló-alakuló közösségben élő kutató figyelheti meg, bogozhatja ki igazán. Hiszen „zajlóan haladó időben tekintünk szét kutatónak magunk körül — szól hozzánk *Erdei Ferenc* — és nézünk hozzáállódva magunkba: milyen a mai életünk, ami a gyorsan tűnő tegnaptól változott át és a siető holnapot veti előre.”

Sokjéle, bonyolult és nem egyszer ellentmondásos ez az élet, akár az önmagukat megfeszítve dolgozó és persze ennek megfelelően gyarapodó falusi emberekről, akár az újonnan felnövekvő és igen sok szempontból differenciálódott munkásságról, vagy éppen a társadalmi helyét, lehetőségeit és közösségi feladatait kereső értelmiségről legyen szó. És bár a legfontosabb következtetések összefoglalásánál *Erdei* úgy fogalmaz, hogy „a tudatok bizonyos elmaradással követik a termelőerők és a termelési viszonyok változásait”, a sokoldalúan és tudományos igényességgel felvázolt összefüggésekből kitűnik, hogy kedvező irányú szemléletbeli változásokat lehet tapasztalni.

4. Talán a mezőgazdaság szocialista átalakulásának folyamatát vizsgálja a legalaposabban a Város és vidéke. Ez természetesen nemcsak azért érthető,

mert *Erdei Ferenc* tudományos és politikai munkájában a mezőgazdaságnak jutott a legnagyobb szerep, de azért is, mert társadalmi-gazdasági átalakulásunk folyamatában a *mezőgazdaság az, amely a legfontosabb társadalmi változásokat bitorozta hazánkban.*

Erdei Ferenc a lényegre utalva vonja meg azokat a választóvonalakat, amelyek a felületes szemlélők számára általában egységesnek tűnő átalakulási folyamatokat alapvető módon megkülönböztetik egymástól, hiszen a hazai termelészövetkezeti mozgalom rendkívül sokféle, az eredeti elképzeléstől nemegyszer számottevő mértékben különböz, de minden esetben az adott valóságnak gyökerező, ahhoz igazodó módon fejlődött. Ennek megfelelően *Erdei* nem köti magát a mezőgazdaság nagyüzemi átalakulásának egyik vagy másik formájához, hanem inkább arra törekszik, hogy *az élet által megformált, és lényegbevágó egyedi vonásokat bitorozó változatokban is meglassz és felismerje a hasznos, haladó elemeket.* A honismereti mozgalom tsz-történetírással foglalkozó tagjai előtt igen nagy feladat körvonalai rajzolódnak tehát ki: föltárni és bemutatni ezeket a közvetlenül ható, helyi sajtóságokat, amelyek ismerete nélkül hiányos mozaik az egészről alkotott kép is.

Mezőgazdaságunk alapvető változásainak felelős vizsgálatakor *Erdei Ferenc* nem szorítkozik kizárólag a szűkebb értelemben vett közös gazdálkodás területére. Ő, akinek oly sokat köszönhet tudományos és politikai szemléletünk a *báztáji gazdaságok öket megillető helyének meghatározásáért,* ebben a könyvében sem feledkezett meg a termelészövetkezetek gazdálkodásának erről a minden szempontból igen fontos agazatáról.

E néhány kiragadott, ám rendkívül fontos témakör ismertetésével még min-

dig csak töredékét mutattuk be a Város és vidékében felölelt, terjedelmében is hatalmas, de mélységében még inkább megragadó anyagnak. Mindenképpen meg kell azonban még emlékeznünk arról, hogy miért tekintherjük ezt a könyvet a valóság átfogó és teljes megismerésére törekvő írók, szociológusok és honismereti, helytörténeti kutatók számára alapvető jelentőségű hagyatékának. Mindenekelőtt azért, mert nemcsak feltárja és bemutatja társadalmi és gazdasági átalakulásunk konkrét viszonyok között lezajló jelenségeit, de tudatos, mélyreható elemzéssel vizsgálja az összefüggéseket — és ami a legfontosabb: *világosan és meggyőzően fejt ki a megoldás és a továbbfejlődés lehetőségeit is.* Módszerei rendkívül sokfélék, és a statisztikai számításoktól a tapasztalaton alapuló ösztönös megérzésig valamennyit igénybe veszi a valóság teljesebb megismerése és megértése érdekében. De bizvást sorolhatjuk e módszerek közé a könyv lebilincselő stílusát is. Nem szigorúan szakmai írásainak világos, de mégis csak hűvös, tárgyilagos nyelve ez, de nem is a Parasztok meghatódottságig lírai, áradó hangvétele: hanem e két szélső pólus között fegyelmezetten váltakozó, a témához mindig tökéletesen illeszkedő, mesterien kezelt, igazi szociológiai stílus.

Azzal zárom ezt a megemlékezésként is készült ismertetést, hogy *ezt a könyvet mindenkinek el kell olvasnia,* aki szűkebb hazája, szülőfaluja, megyéje régebbi vagy újabbkori történetével, az őt körülvevő közösség küzdelmeivel foglalkozik. *Erdei Ferenc* ezzel a könyvével búcsúzott el tőlünk, reánkmaradt szellemi hagyatékával minél gyümölcsözőbben kell gazdálkodnunk.

Halász Péter

A romániai magyar könyvkiadó gazdag és jelentős népzenei kiadványai sorát egy igen jól sikerült kötettel gyarapította, az 1972-ben megjelent Tavasz szél vizet áraszt c. népdalgyűjtemény kiadásával. A gyűjtemény népszerűsítő céllal készült, a hagyományt szerető ifjúság számára. A nagyon szerencsés formájú, zsebben is hordható könyvecske előszavában *Almási István*, a gyűjtemény összeállítója írja, hogy egy nemes hagyományt kíván újraéleszteni és folytatni: az 1937-ben megjelent *A mi dalaink* c. kötet sikerét idézi föl, ennek nyolcszoros kiadását, azt, hogy „A mi dalaink közreadása népezénk ápolásának és terjesztésének valószínű mozgalmát indította el... Hamarosan falun és városban egyaránt, iskolákban, baráti társaságokban, kirándulásokon, és összejöveteleken zengtek a szebbnél szebb népdalok.”

Korunkban világszerte egyre nagyobb az érdeklődés a folklór, a népek élő hagyományai iránt, s ugyanakkor minden nép, nemzetiség, nyelvterület a kultúrákat összehasonló urbanizáció áramában egyre inkább szeretné önmagát, múltját és örökbecsű hagyományait megismerni, és továbbvinni.

Ilyen közművelődési céllal készült a Tavasz szél vizet áraszt c. népdalgyűjtemény. A kötetet ideillő, igen szép, Kalevala-dallam vezeti be, mintegy szimbólikusan behelyezvén színes anyagát az ősi finnugor hagyományba. „... úgy igyekeztem összeválogatni a dalokat, hogy a könyvecske, a terjedelem szabta keretek között vokális népezénk vázlatos keresztmetszetét, zenei anyanyelvünknek mintegy alapvető (habár kivonatos) „szókincsét” nyújtsa.” — írja *Almási István* a kötet előszavában. Összeállítása főleg az erdélyi magyar népezére épül, de Tol-

nától Heves megyéig szinte az egész magyar népzene-területet felöleli. A dalokat a népzene-kutatásban szokásos rendszerezés szerint csoportosította, a legrégebb stílusú, pentaton daloktól az új stílusú giusto dallamokig, és közül az újabb gyűjtésű erdélyi népdalokból is (pl. magyarlapádi népdalokat). Különösen a régi stílusú dallamok válogatása sikerült, talán a legklasszikusabb dallamváltozatokat találjuk meg, nagyon szép szövegváltozatokkal. Sokat énekeljük, ajkunkon, emlékeinkben ott élnek, mégis újra meg újra megejtően szépek találjuk az élénk bukkanó sorokat:

„Zöld pántlika könnyű gúnya,
Virágom, virágom,
Mert azt a szél könnyen fújja,
Virágom, virágom.
De a fátyol nehéz ruha,
Virágom, virágom,
Mert azt a bú nyomdögálja,
virágom, virágom.”

A sokszínű magyar népdalrengetegből szinte minden típus, minden alkalom, szokás dala, minden zenei forma helyet kapott. A siratóénektípusú régi dalokból, a szoltár-dallamokból találunk néhány szép példát, a kvintváltós pentatonok legértékesebb darabjait, sokféle lakodalmas éneket, (érdemes fölfigyelni rá, milyen csodálatosan szép és gazdag volt a mi felvidéki és erdélyi lakodalmas hagyományunk!), köszöntöket, táncdallamokat, históriás énekeket, s még XVII. sz.-i virágéneknépdalt is találunk benne: „Ifjúság mint sólyommadár...”.

Az egyes daloknál örömmel vettük volna, ha megtaláljuk a gyűjtés helyét, a megyét vagy a néprajzi tájegységet, mert bár ezek valóban többnyire általánosan elterjedt dalok, bizonyos sti-

láriis jellegek helyhezkötése mégis hasznos lehet (pl. népdalcsokrok összeállításánál).

A bevezetőben említett, az Ifjú Erdély kiadásában még a második világháború előtt megjelent *A mi dalaink* és ennek bővített új kiadásai, valamint az 50-es években Budapesten kiadott *Tiszán-innen Dunán túl* c. gyűjtemény mellett egy új, az előzőeknél jobb tipográfiájú, kiállítású gyűjteményt üd-

vözölhetünk e kiadványban, mely szellemében kitűnő összefoglaló erejű, anyagában pedig a legnemesebb hagyományokból merít.

A gyűjtemény a Magyar Népköztársaság és a Románia Szocialista Köztársaság közös könyvkiadói megállapodása keretében jelent meg.

Rossa László

SAKKÖRVEZETŐI TANFOLYAM. A Nyiregyházi Városi Művelődési Központ, a Népművelési Intézet kezdeményezésére, az Intézet, a Hazafias Népfront Honismereti Bizottsága, a KISZ K. B. és az érdekelt minisztériumok támogatásával, 1973. júliusának első felében, a nyiregyházi Besenyei György Pedagógiai Főiskola kollégiumában megrendezi a *III. országos honismereti szakkörvezetői tanfolyamot*. (Az I. és II. országos tanfolyam Balatonbogláron, illetőleg Keszthelyen zajlott le, 1968-ban és 1970-ben.) A kb. 100 általános- és középiskolai tanár részvételére számító tanfolyamnak előreláthatóan helytörténeti-munkásmozgalmi, néprajzi-nyelvjárási, irodalmi-hagyomány gyűjtő, valamint a történeti és természeti értékekkel és a honismereti országjárással foglalkozó szekciója lesz.